

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. За сучасних умов інтеграції України до європейського та світового освітнього простору проблема іншомовної підготовки майбутніх учителів набуває особливої значущості. Запровадження компетентісного підходу та формування іншомовної компетентності під час підготовки фахівців із вищою освітою належить до стратегічних напрямів реформування Української системи освіти.

В статті актуалізовано проблему сутності та змісту іншомовної компетентності на основі поглядів представників різних наукових шкіл та течій. Визначено, що нині немає єдиного тлумачення терміну «іншомовна компетентність», і в науково-педагогічній літературі зустрічається ціла низка комбінованих термінів. Проте схожі погляди до трактування означеного феномену простежуються в наявності певного набору комунікативних та невербальних технік, в здатності і готовності здійснювати ефективну іншомовну комунікацію, а також в комплексі компетенцій і якостей особистості, що і складають структуру іншомовної компетентності особистості майбутнього вчителя. На основі проаналізованих наукових праць та результатів наукових форумів і конференцій, пов'язаних з предметом нашого дослідження, висвітлено авторський погляд на поняття іншомовної компетентності та її основні структурні компоненти.

Ключові слова: компетенція, компетентність, іншомовна компетентність, професійна підготовка, комунікативний компонент, лінгвістична компетенція, іншомовна комунікація, професійна іншомовна комунікативна компетентність.

Annotation. The problem of the foreign languages future teachers' training is acquiring specific importance under the current conditions of Ukraine integration into the European and world educational space. The implementation of competence approach and forming of foreign languages competency during the professional training of the specialists with higher education belong to the strategical thrust of reforming of Ukrainian system of education.

The article deals with the problem of the concept and content of foreign languages competency on the basis of the opinions of the representatives of various scientific schools and trends. It is determined that there is no single definition of the «foreign languages competency» term and a number of combined terms occur in scientific and pedagogical literature. However, similar views on the defining of the denoted phenomenon are traced in the occurrence of the definite set of communicative and non-verbal technics, in the ability and readiness to realize the effective foreign communication and also in the complex of the individual competences and qualities that form the structure of foreign languages competency of the personality of the future teacher. The author highlights her own view on the concept of foreign languages competency and its structural elements based upon previously carried out research and the results of scientific forums and conferences connected with the subject of our investigation.

Key words: competence, competency, foreign languages competency, professional training, communicative component, linguistic competence, foreign communication, professional foreign communicative competence.

Постановка проблеми. Інноваційні зміни в освітній галузі України, зростання рівня розвитку психолого-педагогічної науки та сучасна освітня політика спрямовані на європейську інтеграцію, стимулюють появу творчих новаторських ідей, пошук більш досконалих методів, прийомів і форм навчання, а також потребу у фахівцях із високим рівнем професіоналізму та креативністю, які здатні працювати в сучасному суспільстві, що постійно змінюється і трансформується. Особлива функція у розв'язанні означеного кола питань підготовки фахівців відповідно до європейських стандартів належить вищим навчальним закладам: технікумам, коледжам і університетам як основним генераторам інтелектуального та професійного зростання майбутніх фахівців. Підвищення якості вищої освіти передбачає не тільки об'єм знань за фахом, але й здатність майбутніх випускників здійснювати іншомовне спілкування з фахівцями з інших країн, а також виконувати професійну діяльність в умовах іншомовного середовища. Запровадження компетентісного підходу та формування іншомовної компетентності під час підготовки фахівців із вищою освітою належить до стратегічних напрямів реформування Української системи освіти. У цьому контексті питання, що пов'язане з визначенням поняття «іншомовна компетентність», є актуальним.

Аналіз попередніх досліджень. Проблемами структури і сутності понять «компетенція» і «компетентність» у галузі освіти займалися Н. Бібік, Н. Кузьміна, П. Борисов, С. Шишов, Дж. Равен, В. Краєвський, А. Хуторський та ін. Визначення термінів «компетенція» та «компетентність» дають також такі міжнародні організації як ЮНЕСКО, Європейський Союз, Міжнародна комісія Ради Європи та інші. Проте, аналіз наукових підходів до трактування сутності цих понять дозволяє стверджувати, що і нині в науці немає сталого погляду на їх зміст. Через неточність перекладу іноземних видань, що займаються питанням компетентності і компетенції, через відсутність єдності думок із приводу понятійного апарату в інших країнах до тлумачення цих термінів, виникають розбіжності у визначенні цих термінів і вітчизняними дослідниками.

На нашу думку, зміст поняття «компетенція» вдало висвітлено у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» і визначається як «добра обізнаність із чим-небудь», а також «коло повноважень організації, установи або особи» [3, с. 560]. Зрозуміло, що для дослідження проблеми формування іншомовної компетенції

підходить тільки перше визначення, однак і його потрібно було б розширити, тому що у нашому випадку мова йде не тільки про знання, але й про уміння і навички. «Компетентність» у зазначеному словнику трактується як властивість за значенням слова «компетентний», тобто як поінформованість, обізнаність, авторитетність.

Існує і таке визначення поняття «компетентність» як «набута характеристика особистості, як здатність останньої приймати самостійні рішення та діяти, спираючись на набуті знання і досвід». У даному визначенні компетентність виступає в якості прояву компетенції, тобто як поняття, що є ближчим до «знаю як», аніж «знаю що» [7, с. 38].

Таким чином, провівши аналіз літератури та наукових досліджень, пропонуємо розуміти компетенцію як задану норму, вимогу до підготовки фахівця, а компетентність — як комплекс компетенцій, що забезпечує можливість ефективного взаємодії з навколишнім світом в тій чи іншій області професійної діяльності. Тобто поняття «компетентність» значно ширше і містить в собі елемент готовності до ситуації завдяки особистісним характеристикам людини.

Поняття іншомовної компетентності у педагогіці і методиці навчання іноземних мов не нове і досліджувалось багатьма вченими, в результаті чого з'явилась велика кількість комбінованих термінів, як наприклад: «мовна компетенція», «мовленнєва компетенція», «іншомовна компетенція», «комунікативна компетенція», «іномовна комунікативна компетентність» «комунікативна компетентність», та «іншомовна професійно-комунікативна компетенція».

Дослідники, які розглядали ці поняття, наводили відповідно і різні їх трактування. Н. Макоед присвятила свою роботу питанню формування умінь перекладу фахових текстів, базуючись на такому терміні, як «іномовна комунікативна компетентність». С. Козак в своїй роботі використовує дуже подібний до попереднього термін, проте замість слова «компетентність» вживає термін «компетенція». Н. Єпіхіна розглядає різні дидактичні умови збагачення мовної компетенції студентів, Н. Тоцька досліджує «професійно-мовленнєву компетенцію студентів ВНЗ технічного профілю», І. Мегалова в своїх дослідженнях спирається на поняття «іншомовна компетенція», О. Петрова оперує таким поняттям, як «іншомовна професійно-комунікативна компетенція», а І. Барахович займалась дослідженням формування комунікативної компетентності взагалі. Окремі аспекти іншомовної компетентності були предметом наукового інтересу таких учених як Г. Борозенець, О. Герасименко, К. Грош, Д. Демченко, Д. Дмитрієва, О. Іскандарової, Г. Козлакової, К. Михайлової, М. Прадівляного, І. Секрет.

Мета статті – розкрити сутність, зміст і структуру іншомовної компетентності в сучасних умовах професійної підготовки студентів ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо різні підходи науковців до розуміння наукової дефініції «іншомовна компетентність». С. Шумовецька розглядає це поняття як «складний феномен, в структурі якого корелюють три види факторів: лінгвістичні, психолінгвістичні та соціолінгвістичні» [18].

Д. Ізаренков під цим терміном розуміє «здатність людини володіти одним, декількома чи усіма видами мовленнєвої діяльності» [8], а І. Гаркуша трактує його як «систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії в конкретному середовищі ситуацій міжособистісної взаємодії» [4, с. 21].

І. Мегалова розуміє це як «сформованість у вивчаючих мову практичних навичок усної та письмової мови, слухання, розуміння, читання; вміння застосовувати ці навички для вирішення комунікативних задач» [11; 13].

С. Савіньон визначає комунікативну компетентність як «здатність функціонувати у реальних умовах спілкування, тобто в динамічному обміні інформацією. При цьому вона робить акцент на успішності іншомовної комунікації, що залежить як від готовності і бажання комуніканта йти на ризик висловлювати свої думки іноземною мовою, так і від його винахідливості щодо уміння користуватися власним словниковим запасом та відомими йому граматичними структурами для передачі повідомлення» [20, с. 4].

І. Зимняя іншомовну комунікативну компетентність розглядає як «складну психічну функцію, що полягає у переробці та видачі інформації за допомогою іноземної мови в процесі спілкування» [6]. У цю наукову дефініцію авторка вкладає здатність людини виступати в якості суб'єкта іншомовного спілкування та організовувати свою мовленнєву діяльність в її продуктивних і рецетивних видах, що відповідають кожній конкретній ситуації мовними засобами і способами.

В. Теніщева вважає, що «іншомовна компетентність тісно пов'язана з професійною компетентністю, більш того, є компонентом, що входить до її структури». Дослідниця, наголошуючи на залежності успішності професійної діяльності від рівня іншомовної комунікативної компетентності спеціалістів, пропонує Концепцію професійної компетентності, до складу якої належить іншомовна компонента [16].

Варто зазначити, що науковці мають схожі погляди стосовно того, що іншомовна компетентність повинна охоплювати певний набір комунікативних технік (володіння темпом мовлення, інтонацією, паузою, лексичним різноманіттям, навички недирективного і активізуючого слухання, а також невербальну техніку (міміка, пантоміма, фіксація погляду, організація комунікативного простору).

У проекті нового базового Закону «Про освіту» іншомовна компетентність для Нової української школи визначена як «уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів. Уміння посередницької діяльності та міжкультурного спілкування» [12].

Отже, іншомовна компетентність — це складне інтегративне утворення, тому дослідники змістових питань цього феномену (Д. Хаймс, А. Андрієнко, Г. Архіпова, Н. Гез, Л. Брахман, С. Козак, Н. Макоєд, О. Петрова, Ю. Федоренко, Н. Прудникова, М. Кенел, М. Свейн та ін.) виділяють різні його компоненти.

Д. Хаймс поєднував у цьому понятті граматичну (правила мови), соціально-лінгвістичну (правила діалектної мови), дискурсивну (правила побудови змісту висловленого) і стратегічну (правила підтримки контакту зі співрозмовником) компетентність [17].

А. Андрієнко запропонувала модель іншомовної професійної комунікативної компетенції студентів технічного вищого навчального закладу, що складається із лінгвістичної, дискурсивної, стратегічної, соціокультурної, прагматичної, лінгво-професійної, соціально-інформаційної, соціально-політичної та персональної компетенцій [1, с. 16-17].

Г. Архіпова виділила у структурі комунікативної компетенції спеціаліста медичного профілю п'ять компонентів:

- лінгвістичну (мовну) компетенцію;
- тематичну компетенцію, що передбачає володіння екстралінгвістичною інформацією (це система знань професійних особливостей і реалій, етикетних форм мови і вміння користуватись ними в різних сферах ділового спілкування);
- соціокультурну компетенцію;
- компенсаторну компетенцію (вміння домагатися взаєморозуміння);
- навчальну компетенцію (вміння вчитися, вміння користуватися довідковою літературою тощо) [2, с. 12-13].

Інші дослідники, зокрема Н. Гез, вважають, що спочатку використовували термін «лінгвістична компетенція», а згодом, зважаючи на вузьке розуміння цього поняття, було запропоноване ширше — «комунікативна компетенція». У її структурі виокремлюють такі складові:

- вербально-комунікативна компетенція (здатність опрацьовувати, групувати, запам'ятовувати);
- лінгвістична компетенція (здатність розуміти, продукувати необмежену кількість мовно правильних речень за допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх поєднання);
- вербально-когнітивна компетенція (здатність брати до уваги під час мовленнєвого спілкування контекстуальну доречність);
- метакомунікативна компетенція (здатність володіти понятійним апаратом, який необхідний для аналізу та оцінення засобів мовленнєвого спілкування) [5, с. 19].

Л. Брахман відносить до комунікативної компетентності: мовну, дискурсивну, розмовну, прагматичну, соціально-лінгвістичну, стратегічну і мислительну складові [17].

С. Козак розглядає іншомовну комунікативну компетентність як професійно важливу рису особистості фахівця і виокремлює чотири її головні компоненти: лінгвістичний, соціокультурний, стратегічний та професійний [9].

Н. Макоєд трактує іномовну комунікативну компетенцію «як складну структуру, компонентами якої є: лінгвістичний, паралінгвістичний, лінгвосоціокультурний, предметний, формально-логічний компоненти» [10; 6].

О. Петрова, розглядаючи складові іномовної професійно-комунікативної компетенції, виділяє такі її складові: мовну, мовленнєву, лінгвосоціокультурну та паралінгвістичну [14, с. 7].

Ю. Федоренко [15, с. 7] відносить до складових іншомовної комунікативної компетенції мовленнєву, мовну, дискурсивну, стратегічну та соціокультурну компетенції, а Н. Прудникова виокремлює такі її складові: лінгвістичну, соціолінгвістичну та предметну компетенції [13, с. 13].

Заслужують на увагу праці М. Кенела і М. Свейна, які в моделі іншомовної комунікативної компетентності виокремлюють чотири компоненти-компетенції:

- граматичну компетенцію — рівень засвоєння комунікантом граматичного коду, включаючи словниковий запас, правила правопису і вимови, словотворення і побудови речень;
- соціолінгвістичну компетенцію — уміння доречно використовувати і розуміти граматичні форми у різних соціолінгвістичних контекстах для виконання окремих комунікативних функцій;
- дискурсивну компетенцію — здатність поєднувати окремі речення у зв'язне повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різні синтаксичні і семантичні засоби;
- стратегічну компетенцію — здатність використовувати вербальні і невербальні засоби при загрозі зриву комунікації у випадку «недостатнього рівня компетентності комуніканта або через наявність побічних ефектів» [19, с. 10].

Сучасні дослідники підкреслюють, що саме ця модель іншомовної компетентності мала неабиякий вплив на подальші наукові дослідження проблеми і саме вона, на нашу думку, найкраще розкриває зміст і структуру даного феномена.

Як бачимо, поняття «іншомовна компетентність» не має єдиного тлумачення, але проаналізувавши доробки відомих науковців пропонуємо. розуміти під даним поняттям *здатність і готовність здійснювати міжкультурну*

й міжособистісну комунікацію як у професійній діяльності, так і для самоосвіти й саморозвитку особистості педагога на основі сформованого комплексу лінгвістичної, комунікативної, дискурсивної, соціокультурної, стратегічної та лінгво-інформаційної компетентностей. Беручи до уваги всі вищенаведені підходи і характеристики, нами визначено, що у формуванні іншомовної компетентності необхідно враховувати:

- лінгвістичну компетентність, як здатність здійснювати іншомовну комунікацію в типових ситуаціях навчальної, професійної та культурної галузей спілкування на основі засвоєного комунікантом граматичного коду, а також розуміти нові, невивчені висловлювання відповідного іншомовного середовища;
- комунікативну компетентність, як здатність застосовувати у конкретному виді спілкування знання мови, способи взаємодії з людьми, що оточують і перебувають на відстані, володіння різними соціальними ролями;
- дискурсивну компетентність, як здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне чи письмове повідомлення, використовуючи різні синтаксичні та семантичні засоби;
- соціокультурну компетентність, що передбачає сукупність відомостей про соціокультурні особливості народу, мова якого вивчається, та про стандарти комунікативної поведінки, прийняті в цій культурній спільноті;
- стратегічну компетентність, як здатність ефективно брати участь в іншомовній комунікації, обираючи для цього правильну стратегію дискурсу, враховуючи культурні особливості та загальноприйняті норми спілкування відповідного іншомовного середовища;
- лінгво-інформаційну, як здатність використовувати інформаційні технології як у професійній діяльності, так і з метою саморозвитку та самовдосконалення.

Висновки. Формування іншомовної компетентності педагогів у вітчизняному та європейському освітньому просторі на сучасному етапі є пріоритетною стратегією розвитку професійної освіти. В сучасній науково-педагогічній літературі не існує єдиного тлумачення поняття та структури означеного феномена. Тому на основі проаналізованих підходів до формулювання змісту іншомовної компетентності та її складових пропонуємо розглядати даний феномен як складне інтегративне утворення, що представляє собою взаємодію лінгвістичної, комунікативної, дискурсивної, соціокультурної, стратегічної та лінгво-інформаційної компетентностей, рівень сформованості яких дозволяє здійснювати іншомовну, міжкультурну й міжособистісну комунікацію як у професійній діяльності, так і для самоосвіти й саморозвитку особистості педагога.

Література:

1. Андриенко А.С. Развитие иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности студентов технического вуза (на основе кредитно-модульной технологии обучения) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. С. Андриенко. – Ростов н/Д., 2007. – С. 7-8.
2. Архипова Г. С. Формирование иноязычной компетентности будущего специалиста (медицинского профиля). автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Г. С. Архипова. – Чита, 2006. – С. 8-9.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) ; уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Гаркуша И. Т. Формирование навыков общения и коммуникативных способностей в процессе личностно-ориентированного обучения устной иноязычной речи: дис. ... канд.. пед. наук: 13.00.01 / И. Т.Гаркуша – К., 1994. – 180 с.
5. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Гез Н. И. // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – С. 17-24.
6. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И. А.Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 220 с.
7. Іншомовна компетентність як передумова професійного розвитку педагога [Електронний ресурс] / О. В. Нечипорук // Педагогічний пошук. – 2014. – № 2. – С. 16-18. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedp_2014_2_6.
8. Изаренко И. Д. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / И. Д. Изаренко // Русский язык за рубежом. – 1990. – №4. – С. 54-60.
9. Козак С. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции будущих специалистов морского флота : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / С. Козак. – Одеса, 2001. – 224 с.
10. Макоєд Н.О. Формування у майбутніх інженерів умінь перекладу фахових текстів із застосуванням комп'ютерних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. О. Макоєд. – Одеса, 2002 – С. 6-7.
11. Мегалова И. А. Новейшие информационные и коммуникационные технологии формирования иноязычной компетенции в российских и зарубежных вузах (сравнительный анализ) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / И. А. Мегалова. – Саратов, 2000. – С.13
12. Нова школа – простір освітніх можливостей: проект для обговорення. – К., 2016. – С. 13.
13. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.О. Павленко. – К., 2005. – С. 7-8.
14. Петрова А. П. Педагогические основы формирования иноязычной профессионально-коммуникативной компетенции в неязыковом вузе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. П. Петрова. – Якутск, 1999 – 20 с.
15. Сура Н. А. Навчання студентів університету професійно орієнтованого спілкування іноземною мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. А. Сура. – Луганськ, 2005. –

Розділ 4

Психолого-педагогічні основи впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методик навчання і виховання студентів вищих навчальних закладів

20 с.

16. Тенищева В. Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции : автореф. дис. на соискание учен. степени д. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В. Ф. Тенищева. – М., 2008. – 44 с.

17. Ткаченко Л. Комунікативна компетенція студентів – запорука професійного успіху / Л. Ткаченко // Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України : зб. наук. ст. учасників Всеукр. наук.-практ. конференції. – Київ., 23-24 грудня 2003 р. ; редкол.: І.І. Тимошенко та ін. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 583 с.

18. Шумовецька С. П. Формування мовної культури особистості у військовому вузі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С. П. Шумовецька. – Хмельницький, 1999. – 233 с.

19. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy // Richards J. and Schmidt R., (eds.) Language and Communication. – London: Longman, 1983. – P. 2-27.

20. Hadley A. Teaching Language Cultural in Context / Hadley A. – Boston : Heinle and Heinle Publishers, 1993. – 532 p.